

Bursa'da Alman Olmak

*

Being German in Bursa

Barbara Pusch

Öz

Bursa günümüzde 2 milyon kişiye yaklaşan nüfusu ile Türkiye'nin dördüncü büyük kenti. Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış bir şehir olarak Bursa'nın hayli geriye uzanan zengin bir geçmişi var ve kentin tarihinde göçler hep önemli rol oynadılar. Şimdiye kadar pek dikkate alınmasına karşın Almanlar bu mozağin küçük bir parçasını oluşturuyorlardı ve halen de durum aynıdır.

Bu yazımda günümüz Bursa'sındaki Almanları ele alacağım. Giriş olarak Türkiye'ye göç hareketlerine genel bir bakışın ardından (1. bölüm) özel olarak Alman vatandaşlarının Türkiye'ye göçüne eğileceğim (2. bölüm). Bu bağlamda Türkiye'ye gelen Alman vatandaşlarının hangi nedenlerden dolayı nereye yerleştiklerini de değineceğim. Bunu yaparken Bursa'ya yönelen Almanların belirli bir göç eğilimini temsil ettiklerini ortaya koyacağım. 3. ve 4. bölümlerde ise belli başlı kaynaklar ışığında, Bursa'da topladığımız verilere ve kentte yerleşik Alman vatandaşları ile yürüttüğümüz mülakatlara dayanarak, "Alman Bursalılar"ın günümüzdeki yaşantısı kaba hatları ile ortaya koyacağım.

Anahtar kelimeler: Bursa, Türkiye'ye göç, Türkiye'deki Almanlar, geriye göç, gündelik yaşam

Abstract

With a population of nearly 2 million people Bursa is Turkey's fourth largest city today. As capital of the Ottoman Empire, Bursa has got a long and rich history in which migration has always played an important role. Although the existence of Germans in this history has been neglected largely until now, Germans have always been part of this mosaic.

In this article I will discuss Germans living in Bursa today. My article is outlined as followed: In section one I will give a general overview of migration to Turkey. Then I will specifically focus on German citizens, who have migrated to Turkey (section two). In this context I will also highlight for what reasons German citizens have come to Turkey and where they have settled. By doing so I will underline that the migration of Germans to Bursa can be seen in a general migration trend of Germans. In sections three and four I will touch upon the life worlds of Germans from Bursa. My findings are mainly based on empirical data obtained from interviews with Germans living in Bursa today.

Keywords: Bursa, migration to Turkey, Germans in Turkey, return migration, everyday life.

Bursa'da Alman Olmak¹

Bursa günümüzde 2 milyon kişiye yaklaşan nüfusu ile Türkiye'nin dördüncü büyük kenti. Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış bir şehir olarak Bursa'nın hayli geriye uzanan zengin bir geçmişi var ve göçler kentin tarihinde önemli rol oynadılar. Bursa'ya başlıca iki uluslararası göç hareketinden söz etmek mümkün. İlki, Lozan Barış Anlaşması'nın ardından gerçekleşen Türk-Yunan Mübadelesi² ve ikincisi de 1980'lerin sonunda gerçekleşen Türk asıllı Bulgarların kente kitlesel göçü³. Tarihte belli bir süre için Bursa'ya gelip kalan ve kentte iz bırakan Almanlar da bulunmasına karşın, şehrin göç tarihinde Alman vatandaşlarının varlığı pek söz konusu edilmez. Bugüne kadar büyük ölçüde karanlıkta kalmış bu tarihin zengin boyutları "Bursa und die Deutschen in der Geschichte/Tarihte Bursa ve Almanlar" adlı kitapta ortaya konuyor (Fuhrmann & Motika, baskıda).

Bu yazının konusu, bugünkü "Alman Bursalılar"dır. Genel anlamda Türkiye'ye göç hareketlerine kısa bir bakışın ardından (1. bölüm) özel olarak Alman vatandaşlarının Türkiye'ye göçüne eğileceğiz (2. bölüm). Bu bağlamda Türkiye'ye gelen Alman vatandaşlarının hangi nedenlerden dolayı nereye yerleştiklerini de değineceğim. Bunu yaparken Bursa'ya yönelen Almanların belirli bir göç eğilimini temsil ettiklerini ortaya koyacağım. 3. ve 4. bölümlerde ise belli başlı kaynaklar ışığında, Bursa'da topladığımız verilere ve kentte yerleşik Alman vatandaşları ile yürüttüğümüz mülakatlara

¹ Bu makale büyük ölçüde "Bursa und die Deutschen in der Geschichte/Tarihte Bursa ve Almanlar" adlı kitap için hazırladığım metne (Pusch, baskıda) dayanıp sadece birkaç güncelleme ve değişiklikler içermektedir. Makalenin hazırlanmasında bana büyük yardımcı dokunan ve bazı mülakatları bizzat yapıp kâğıda geçiren stajyer Nelli Böhm'e buradan özellikle teşekkür etmek istiyorum. Jana Kuppardt'a da mülakatların çözüm ve yazımında verdiği destek için müteşekkirim.

² Bu mutabakata göre Anadolu'da yerleşik Rum Ortodoks nüfus (yaklaşık 1,25 milyon kişi) Yunanistan'a ve Yunanistan'daki Türk asıllı Müslüman nüfus (yaklaşık 0,5 milyon kişi) Türkiye'ye göç ettirilmiştir.

³ 1989 yılında takriben 300 000 Türk asıllı Bulgar vatandaşı Türkiye'ye kaçtı. Yaklaşık 100 000 kişi bir süre sonra tekrar Bulgaristan'a döndü; takriben 200 000 kişi ise Türkiye'ye yerleşti (Vasileva, 2009, p342-352). Bu göçmenlerin birçoğu Bursa'ya yerleşmiştir (Ciğerci-Ulukan, 2008).

dayanarak, “Alman Bursalılar”ın günümüzdeki yaşantısı kaba hatları ile ortaya koymaya çalışacağız.

1. Türkiye’ye Göç Hareketleri

Tarih boyunca dünyanın çeşitli yörelerinden Türkiye’ye ve Türkiye’den yurtdışına birçok göç hareketi gerçekleşti. Bu çok boyutlu tarihe burada hakkıyla eğilmek güçtür. Sadece Cumhuriyet’in ilanından sonra gerçekleşen göçlere baktığımızda bile üç ana dalgadan söz edebiliriz: (1) Lozan Anlaşması uyarınca, 1923 ve 1945 yılları arasında Türk asıllı ve/veya Müslüman yaklaşık 840 000 kişinin Türkiye’ye göç etmesine yol açan Mübadele; (2) Türkiye vatandaşlarının Batılı ülkelere göçü ve (3) Türk asıllı olmayanların ve heterojen grupların farklı ülkelerden çıkıp 1980’lerden, özellikle de 1990’lardan itibaren Türkiye topraklarına göçü. Ortadoğu’daki siyasal çatışmalar, SSCB’nin çöküşü, Avrupa Birliği’nin göç koşullarını sertleştirmesi ve dünya ölçeğinde yaşanan küreselleşme süreci gibi değişken toplumsal koşullar, bu üçüncü aşamadaki göç dalgalarında tayin edici rol oynamıştır. Bugün Türkiye’deki göçmenleri kaba hatlarıyla dört gruba ayırabiliriz:

Birinci grup, bilhassa eski SSCB’den gelen *kayıtdışı iş göçmenlerinden* (İçduygu, 1993, 2003, 2004a ve 2006) oluşmaktadır. Genellikle Türkiye’ye turist vizesiyle giriş yaparlar ve ancak bir işe girdikleri ve/ya vize süreleri bittikten sonra kayıtdışı hale gelirler. Bu göçmenlerin çoğu kadındır ve bu nedenle günümüzde, “göçün dişileşmesi”nden söz edilmektedir. Göçmen kadınlar genellikle özel hanelerde hizmetli olarak çalışırlar, seks ve eğlence sektöründe, tekstil sanayiinde ya da gastronomide istihdam edilirler (Erder & Kaşka, 2003). Erkek iş göçmenleri ise özellikle inşaat ve tarım sektörlerinde iş bulmaktadır. Bu göçmenler genellikle kendi anavatanlarındaki yaşam standardını yükseltmek, borçlarını ödemek ve/ya çocuklarının eğitim masraflarını karşılamak için gelirler. Hayatlarının odak noktası kendi vatanlarıdır; yalnızca kısa bir süre için, para kazanmak üzere Türkiye’de bulunurlar. Kısacası, Türkiye’nin kendisi bir göç ülkesi olarak gitgide cazibe kazanmaktadır; giderek artan kazanç imkânları, görece liberal seyahat koşulları ve Avrupa Birliği’nin sertleşen vize koşulları bu gelişmeyi desteklemektedir.

İkinci göçmen grubunu *transit göçmenler*⁴ olarak niteleyebiliriz. Bunlar genellikle Orta Doğu'dan, özellikle de İran ve Irak'tan, Asya'dan ya da Afrika'dan gelen göçmenlerden oluşur. Bu göçmenlerin birçoğu kaçak mülteci ağlarına katılarak gelir (İçduygu, 2004). Kimisi ise turist vizesiyle Türkiye'ye giriş yapar ve ancak vizesi bittikten ve bir işe girdikten sonra kayıtdışı veya kaçak hale gelir. Bu göçmen grubu için Türkiye, üçüncü bir ülkeye giden yolda geçici olarak kalınan bir duraktır sadece. Transit göçmenler Türkiye'de hayatlarını kazanmak ve önlerindeki yasadışı ve genellikle de epey pahalı göç yolunu finanse etmek için kayıtdışı iş pazarına katılır. İnşaatlarda, tekstil ve tarım sektörlerinde ya da lokantalarda yevmiyeli veya mevsimlik işçi olarak çalışırlar (İçduygu, 2006 ve 2004a).

Türkiye'deki üçüncü yabancı grubunu *sığınmacılar ve mülteciler* oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Avrupa dışı ülkelerden gelen mültecilere kendi sınırları içine yerleşme izni vermediği için, Birleşmiş Milletler'in ilgili kurumu olan UNHCR'e iltica başvurusunda bulunurlar. Türkiye sığınmacı ve mültecilere, başvuruları sonuçlanana kadar geçici bir ikamet izni vermektedir. Mülteciler, iltica başvurusu olumlu sonuçlandığında üçüncü bir ülkeye gönderilir ve Türkiye'yi terk ederler. Ancak iltica başvurusu reddedilen birçok göçmen yasadışı yollardan Batı'ya gitmeye çalışmakta ya da kayıtdışı olarak Türkiye'de kalmaktadır (Danuş, Taraghi ve Pérouse, 2009, s. 443-636; Özgür, 2011, s. 207-226.). Son yıllarda sığınmacı ve mülteci mevzuatına ciddi değişiklikler yapılmasına rağmen bu genel resim değişmedi.⁵

Türkiye'de daha çok kayıtdışı bulunan göçmenlerin yanı sıra elbette *kayıtlı yabancılar* da yaşamaktadır. Ancak sayıları 2011 yılında 217.206 olarak kayda geçmiş (Tokgöz, Erdoğan & Kaşka, 2012, s. 50).⁶ Bu göçmenlerin

⁴ Türkiye'deki transit göçmenler üzerine ilk incelemeler Ahmet İçduygu tarafından yapıldı (Ahmet İçduygu, 1996 ve 2003).

⁵ Bkz. 4 Nisan 2013'de Resmi Gazete'de yayınlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>).

⁶ Bu rakamın Şubat 2012'den itibaren yürürlüğe giren yeni bir uygulamayla oldukça yükseleceğini tahmin edebiliriz. Ayrıca 4 Nisan 2013'de Resmi Gazete'de yayınlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yerleşik kayıtlı yabancılar için Nisan 2014'ten

oranı, Türkiye’de bir milyon civarında tahmin edilen kayıtdışı yabancılar yanında oldukça düşük kalmaktadır. Türkiye’de resmen kayıtlı yabancıların bir bölümü, çalışmak ya da eğitim amacıyla ülkededir. Ancak büyük çoğunluk evlilik nedeniyle gelip kalanlardan veya Türkiye’ye gönderilen nitelikli elemanların ailelerinden oluşmaktadır. Serbest ya da maaşlı olarak çalışan göçmenlerin birçoğu yüksek ve yönetici pozisyondadır ve Türkiye içindeki yabancı kökenli bir eliti ifade etmektedir. Nitekim 2011 istatistikleri gösteriyor ki, verilen 217.206 oturma izninin sadece 23.027 tanesi çalışma için verilmiştir (Tokgöz, Erdoğan & Kaşka, 2012, s. 51). Çalışma izinlerinin % 70i ise turizm, eğitim ve özel kuruluşlarda görev yapan yüksekokul ve üniversite mezunlarına verilmiştir (Tokgöz, Erdoğan & Kaşka, 2012, s. 52).

2. Türkiye’deki Alman Göçmenler⁷

Türkiye’de yerleşik ve kayıtlı yabancılar arasında Alman göçmenler de vardır. Ancak birazdan daha ayrıntılı işaret edeceğimiz gibi, Almanya’dan Türkiye’ye göç eden kişilerin motivasyonları büyük farklılıklar göstermektedir. Suzan Erbaş’a (1997, s. 72-98) ait ve Bianca Kaiser (2004, s. 91-110 ; 2012, s. 113-124) tarafından güncelleştirilen bir listeye göre Türkiye’deki Almanları şöyle kategorize edebiliriz:

1. *Şirket ve kurumların çalışanları ve temsilcileri*: Bu göçmenlerin çoğu erkektir; büyük bölümü aileleriyle birlikte Türkiye’ye gelmiştir. Ülkede genel olarak belli ve kısıtlı bir süre, çoğunlukla yalnızca birkaç yıl kalırlar. Bu grup göçmenler özellikle Türkiye’nin finans, üretim ve ticaret merkezi olan İstanbul’da yerleşiyor. Bunun yanı sıra İzmir, Antalya, Ankara ve Bursa gibi büyük şehirlerde de gittikçe daha fazla Alman şirket ve kurumların çalışanları ve temsilcileri aileleriyle yerleşiyorlar (Pusch, 2012, s. 167-197).

İtibaren birçok değişiklik getirmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine gören 29 Ocak tarihinde kamuoyuna duyurulan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Türkiye’de toplam 456 bin 506 yabancı uyruklu kişi ikamet ediyor (<http://www.yenisakarya.com/9198-2-bin-115-ile-iraklilar-ilk-sirada-haberi.html>). Ne yazık ki bu kişilerin oturma statüsüne ilişkin bilgi ulaşamadım.

⁷ Türkiye’deki Almanlar için daha fazla bilgi için bkz. Pusch, 2013a, s. 123-149.

2. *Evlilik göçmenleri yani Türk vatandaşlarıyla evli Alman vatandaşları:* Bu grubun çoğunluğunu ise kadınlar oluşturur. Ancak yurtdışında eğitim gören veya çalışan kadınların sayısının artmasıyla beraber yabancılarla evlenen Türk kadınların oranı da yükselmektedir. Bu grubun büyük kısmı aileleriyle birlikte kalıcı olarak Türkiye'ye yerleşmiştir.

3. *Türk-Alman karma evliliklerden doğan çocuklar:* Bu grubun üyelerinin sayısı da sürekli artmaktadır. Bu çocukların çoğunun çifte vatandaşlığı vardır ve o nedenle Türkiye'de yabancı istatistiklerinde sayılmazlar.

4. *Alman emekliler:* Giderek artan sayıda Alman vatandaşı emekli olduktan sonra Ege ya da Akdeniz kıyılarına yerleşmekte ve buradan kısmen gayrimenkul de satın almaktadır. Özellikle Alanya, düşük geçim harcamalarından ve Alanya'nın yumuşak ikliminden dolayı emeklilik yaşındaki Almanların bir yerleşim merkezi haline gelmiştir.⁸

5. *Alternatif yaşam arayışındaki Alman vatandaşları:* 35-60 yaş arası olup meslekî ya da ailevî hayatında bir değişimden geçen ve Türkiye'de kendine farklı bir yaşam kurmak isteyen Alman vatandaşları, bu gruba girer. Aralarında serbest çalışan sanatçılar olduğu gibi, küçük şirket veya dükkân sahipleri de vardır. Daha çok Güney sahillerinde veya kozmopolit ve kültürel olarak zengin olan İstanbul'da yerleşmektedirler (Özbek, 2010, s. 159-170).

6. *Türkiye kökenli Alman vatandaşı göçmenler:* Yalnız Alman veya hem Türk, hem Alman vatandaşı olup Türkiye'ye geri dönenler bu grubu oluşturur. 1980'lerde "konuk işçilere" ve ailelerine ülkelerine geri dönmeleri için teşvik primi verilmesinden sonra, yüksek nitelikli işlerde uzmanlaşmış Türkiye kökenli birçok göçmen geri dönerek Türkiye'ye yerleşmiştir (Rittersberger-Tılıç 1998; Jankowitsch, Klein ve Weick 2000:93-109). Zaman içerisinde geri dönen göçmenlerin profili ve yerleştikleri yerler değişmiştir (Sezer & Dağlar, 2009; Sievers, Griese & Schulte, 2010; Pusch & Aydın, 2012, s. 471-490) . Birinci kuşak 1990'lı yıllara kadar daha çok geldikleri köylere

⁸ Alanya Ticaret ve Sanayi Odası'nın, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü verilerine dayanarak hazırladığı "Yabancıların Mülkiyet Edinimleri" raporunda, Alanya'da mülk satın alan yabancıların sayısının 23 bin 45'e ulaştığı, bu kişilerin satın aldığı mülk sayısının ise 17 bin olduğu bildirildi. Rapora göre, Alanya yabancılar arasında çok fazla revaçtadır (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25145708/>).

veya memleketlerindeki kasabalarına yerleşmişken bugün özellikle ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak ekonomik ve kültürel olarak gelişmiş şehirleri tercih etmektedirler.⁹

7. *Boğaziçi Almanları*: Bu gruptakilerin ataları Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret yapmış ya da Osmanlı ordusuna danışman olarak hizmet etmiştir. Çocukları ve torunları bugün çoğunlukla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır (Dietrich, 1998). Boğaziçi Almanları teriminden de anlaşıldığı daha çok bugünkü İstanbul'a yerleşmişlerdir (Kummer, 2009) .

8. *Erasmus öğrencileri*: Türkiye'deki bu yabancılar grubu görece yenidir. Üniversiteliler, Alman yüksek eğitim kurumlarının Avrupalılaşması süreci sonucunda, Türkiye üniversiteleriyle imzalanan anlaşmalar zemininde ülkeye gelmektedir.¹⁰ Bu grup da daha çok eğitim imkânları iyi ve İngilizce olan yukarıda saydığım büyük şehirlere gelmektedirler.

Bianca Kaiser, 1933 ilâ 1944 yılları arasında Almanya'daki Nazi rejiminden kaçıp Türkiye'ye sığınan siyasi mültecileri de bu gruplara ilâve eder. Bianca Kaiser'e göre, üçüncü ülkelere göç etmeyip Türkiye'de kalan Alman sığınmacıların çocukları ve torunları hâlâ burada yaşamaktadır - ancak Suzan Kalaycı bu iddiaya karşı çıkar.¹¹

3. Bugün Bursa'daki Almanlar

Bugün Bursa'da yaşayan Almanlar arasında bazı gruplar öne çıkar: Alman firmalarının çalışanları ve temsilcileri, evlilik göçmenleri ve Türk-Alman karma evliliklerden doğan çocuklar ile Türkiye kökenli Alman vatandaşları. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bugünkü Türkiye sınırları içine gelip yerleşenlerin ahfadı, Alman emekliler, alternatif bir hayat kurmak üzere

⁹ Bu eğilimi için Barbara Pusch'un derleme kitabındaki birçok makaleye (Pusch, 2013b) ve Ayhan Kaya ile Fikret Adaman'ın yazısına (Kaya & Adaman, 2011, s. 37-57) bakınız.

¹⁰ Bianca Kaiser bu gruba ilk kez İstanbul'da, 31 Ekim 2011 tarihinde „Almanya ve Türkiye Örneğinde Ulusaşırı Göç“ sempozyumunda yaptığı „Türk-Alman ulusaşırı alanda Alman Göçmenler“ adlı konuşmada eğilmişti.

¹¹ Suzan Kalaycı'ya, „Turkish Government Policy towards Academic and Intellectual Exiles“ adlı doktora çalışması için araştırdığı bu verileri paylaşma izni için teşekkür ederim.

gelen Almanlar ve Erasmus öğrencileri genellikle Bursa'yı tercih etmemekte veya burada yaşamamaktadır. Bunun farklı nedenleri vardır:

Bursa görece soğuk iklimiyle, Alman emekliler için pek cazip bir yerleşim yeri değildir. Onlar daha çok güney sahillerinin sıcak Akdeniz iklimini tercih ederler (Südaş, 2005; Erzeren, 2004); Bahar, Laçiner, Bal & Özcan, 2009, s. 509-522). Alternatif bir yaşam arayışındaki Alman vatandaşlarının da yolu nadiren Bursa'ya düşer. Yükselen bir sanayi kenti olarak Bursa, bu grup için sanırım "ikinci vatan" olacak kadar büyük bir cazibe sunmaz. Bu grup açısından özellikle küresel bir şehir olarak İstanbul, Akdeniz'in ya da Ege'nin turistik merkezleri ve alternatif yaşam tarzlarını destekleyen diğer yöreler daha çekicidir. *Bursa Uludağ Üniversitesi*'nde¹² ve yeni kurulan diğer iki yüksek eğitim kurumunda - *Bursa Teknik Üniversitesi*¹³ ve *Bursa Orhangazi Üniversitesi*¹⁴ - henüz İngilizce bölüm ve ders bulunmaması yüzünden Bursa'da Erasmus öğrencisine de pek rastlanmaz. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Bursa'daki fahrî konsolosu¹⁵ Sabine Sibel Cura-Ölçüoğlu'nun ve *Bursa Türk Alman Kültür Derneği*¹⁶ Başkanı Gündüz Gözgüç'ün söylediğine göre son zamanlarda tek tük Alman vatandaşlarının da yolu, eğitim amacıyla Bursa'ya düşmektedir. Örnek olarak, Hessen Eyaleti ile Bursa Teknik Üniversitesi arasındaki bir ortaklık anlaşması sonucunda Bursa'da birkaç aylık bir staj yapan eğitimciler gösterilmiştir.¹⁷ O nedenle uluslararası işbirliğinin önümüzdeki yıllarda artarak kurumsallaşması koşuluyla gelecekte

¹² *Bursa Uludağ Üniversitesi* Bursa'da kurulan ilk üniversitedir. Bkz.

<http://www.uludag.edu.tr/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

¹³ *Bursa Teknik Üniversitesi* bir devlet üniversitesidir ve 2010 yılında kurulmuştur. Bkz. <http://www.btu.edu.tr/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

¹⁴ *Bursa Orhangazi Üniversitesi* Bursa'daki ilk vakıf üniversitesidir ve 2011 yılında kurulmuştur. Bkz. <http://www.bou.edu.tr/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

¹⁵ Fahrî konsolosluk hakkında bilgi için bkz.

http://www.istanbul.diplo.de/Vertretung/istanbul/de/02/Vertretungen_in_der_Tuerkei/HKBursa_s.html, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

¹⁶Bu dernek hakkında genel bilgi için bkz. <http://www.bursaalmankultur.org/>, .site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

¹⁷ Almanya Federal Cumhuriyeti Bursa Fahrî Konsolosu Bayan Sabine Sibel Cura-Ölçüoğlu ve Bay Gözgüç ile mülakat, 15.12.2011, Bursa.

daha çok sayıda Alman vatandaşının eğitim ve öğrenim sürelerinin bir bölümünü Bursa'da geçirmeleri beklenebilir.

Bursa, tam bir patlama yapan tekstil ve otomotiv sanayii ile 1980'lerden, özellikle de 2000'li yıllardan itibaren birçok Alman şirketi ve Türk-Alman ortaklığı açısından cazip bir üretim yeri haline gelmiştir. *Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'nın* (BTS) bir araştırmasına göre 2007 yılında Bursa'da faaliyet gösteren 197 şirket vardı. Yabancı şirketler arasında Almanya, 47 firmayla başı çekiyordu (Bursa 2007, s. 31-41). Farklı kaynaklara bakılırsa sayı, yükselme eğilimindedir. Buna göre 2009'da Bursa'da artık 61 Alman şirketi veya Türk-Alman ortaklığı faaliyet gösteriyordu (Uras 2011). Bu şirketlerin çoğunda vatanını terk ederek buraya çalışmaya gelen Almanlar istihdam edilmektedir. Bu iş göçmenleri genellikle aileleriyle birlikte üç yıllığına Bursa'ya gelir. Bursa'da Alman okulu bulunmadığından özellikle çocuksuz kişiler veya çocukları henüz eğitim çağına gelmemiş aileler Bursa'yı tercih etmektedir.

Ancak insanları Bursa'ya çeken sadece kazanç ve kariyer imkânları değil, aşk da olabiliyor. Bir Türk vatandaşıyla evlenerek gelenleri yakın zamana kadar yalnızca kadınlar oluşturuyordu. Ancak son zamanlarda tek tük de olsa artık yabancı erkekler de evlenerek buraya göç etmektedir. Bu göçmenler 1970'lerde ve 1980'lerde özellikle Türk Alman Kültür Derneği'nde örgütlenmişti. Dernek gerçi hala varlığını sürdürmektedir ancak bir dönüşüm süreci geçirmekte, o nedenle söz konusu gruba pek hitap etmemektedir. Bu grubun bugünkü buluşma noktası uluslararası bir kadın derneği niteliğindeki *Bursa International Women Association* (BIWA)'dır¹⁸. Dernek, faaliyetleriyle bütün dünyadan kadınlara deneyimlerini paylaşmak, ilişki kurmak ve başka uğraşlar için bir forum niteliğindedir.

Bursa'da yaşayan ve çalışan kaç Alman vatandaşının resmi ikâmet ve çalışma izni aldıkları bilinmiyor. Bursa'daki fahrî Alman konsolosluğunun kayıtlarına geçen 200 civarında Alman vatandaşı vardır ve bu, sayılar hak-

¹⁸ Bu dernek hakkında bilgi için bkz. <http://www.biwabursa.org>, en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edildi, ve Facebook (<http://www.facebook.com/pages/BIWA-Bursa-International-Womens-Association/208710632534667>, en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edildi).

kında bize bir fikir vermektedir. Fahrî konsolosun verilerine göre bu sayının üçte birini Bosch firmasının çalışanları ile aileleri oluşturuyor. Kalan üçte iki, başka Alman şirketlerinin çalışanları (ve aileleri) ile evlilik yoluyla göç edenlerden oluşmaktadır.¹⁹

Bilhassa Almanya'da 1983 yılında çıkan Geri Dönüşü Teşvik Yasası'nın²⁰ ardından bir başka grup daha geldi Bursa'ya. Bunlar, Almanya'dan Türkiye'ye kesin dönüş yapan "konuk işçiler" ve aileleriydi. Bu grup özellikle 1983 - 1984 yıllarında geldikleri yöreye ya da Türkiye'nin ekonomik açıdan yıldızı parlayan kentlere döndü ki, bunlar arasında Bursa da vardı. Bu kişiler 1980'lerde çoğunlukla Türk vatandaşıydı. Ancak son yıllarda farklı bir eğilim ile karşı karşıyayız: Artık yüksek eğitilmiş ikinci veya üçüncü kuşak "konuk işçi çocukları" değişik toplumsal ya da ekonomik nedenlerden ötürü anne ve babalarının veya büyükbabalarının geldikleri yöreye göç etmiyorlar. İstanbul ve İzmir²¹ gibi güçlü ekonomilere sahip kentler cazibe merkezleri olarak öne çıkarken, yükselen otomotiv ve sanayi dallarıyla Bursa da göç dalgasından nasibini almaktadır. Bursa'daki uluslararası bir şirketin insan kaynakları bölümünden bir çalışan, bu eğilimi şöyle özetlemiştir: "*Şirketimizin insan kaynakları bölümüne son yıllarda Almanya'dan gelen ve şansını bir kez de burada denemek isteyen yüksek eğitilmiş Türkiye kökenli kişiler artan sayılarıyla başvuruda bulunuyor. ... Bilhassa üniversite mezunları arasında bu tür başvurular*

¹⁹ Bursa'da Almanya'nın fahrî konsolosu ile söyleşi, 15.12.2011.

²⁰ Federal Almanya 1983'de "Geri Dönüş Kararını Teşvik Yasası" ile Almanya'daki yabancı işçilerin sayısını azaltmayı amaçlamıştır. Yasa, işsizler veya yarım zamanlı çalışanlar için eşvik primlerinin yanısıra devletin emeklilik fonuna işçi tarafından ödenmiş primlerin iadesini öngörüyordu. Bu zeminde 1984 yılında Almanya'daki Türk vatandaşlarının yaklaşık yüzde 15'i Türkiye'ye kesin dönüş yaptı (bkz. Beate Jankowitsch, Thomas Klein, Stefan Weick, „Die Rückkehr ausländischer Arbeitsmigranten seit Mitte der achtziger Jahre“, Richard Alba, Peter Schmidt, Martina Wasmer (Der.), *Deutsche und Ausländer: Freunde, Fremde oder Feinde? Empirische Befunde und theoretische Erklärungen* (Wiesbaden 2000) içinde, 93-109.

²¹ Bu grubun göç hedefi olarak İstanbul'u tercihi üzerine bkz. örn. Pusch & Aydın (2012), İzmir için bkz. Margret Karsch'ın Alexander Bürgin ile mülakatı (<http://www.migazin.de/2012/01/10/von-der-turkei-nach-deutschland-und-umgekehrt/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir).

ların sayısının arttığını gözlemliyoruz.”²² Almanya’dan göç etmek isteyen Türkiye kökenli ve yüksek eğitilmiş iş gücünün tam sayısı hakkında - ne tüm Türkiye, ne de Bursa için - kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bu grup, Türkiye kökenli olduğundan devlet kayıtlarına da geçmiyor. Gerçi büyük çoğunluğu Alman vatandaşı, fakat Türkiye kökenli oldukları için kendilerine Türkiye’de bir “mavi kart” veriliyor. Bu kimlik belgesi onları birçok açıdan Türk vatandaşları ile eşitliyor ve yabancılara uygulanan ikamet ve çalışma izni gibi formalitelerden muaf tutuyor.²³

4. Günümüzde Bursa’da Almanların Yaşantısından Kesitler

Aralık 2011 ve Ocak 2012 tarihlerinde Nelli Böhm ile birlikte Bursa’daki Alman vatandaşları ve Almanya’dan geri dönmüş olan Türkiye kökenli göçmenlerle tekil ve grup halinde yaptığımız tartışma ve mülakatlarda, Türkiye’deki diğer göçmenlerin de sıklıkla dile getirdikleri uyum sorunlarının vurgulandığına tanık olduk: Türkiye toplumundaki sıkı aile bağlarından ve kadın-erkek ilişkilerindeki muhafazakar modellerden dem vuruldu (Eyüboğlu, 1994, s. 147-176), çalışma izni alırken çekilen zorluklardan (Pusch, 2010, s. 75-88.), yabancı diplomaların tanınmasında karşılaşılan güçlüklerden ve uzun mesai saatlerinden ve benzerlerinden şikâyet edildi (Pusch, 2013a, s. 123-149). Diğer araştırmalardaki gibi burada da, mülakat yaptığımız kişiler başlangıçta yaşadıkları zorlukları kendi uyum süreçleri ile karşılaştırdılar ve çevreye uyumlarından ve çevrenin onlara uyum güçlüklerinden söz ettiler (Eyüboğlu, 1994, s. 147-176). Bunun ötesinde elbette tüm dünyada göçmenlerin hayatını etkileyen ve değiştiren gelişmeler de dile getirildi. İletişim imkânları arttığı için kaynak ülke ile ilişkiler artık daha kolay ayakta tutuluyor. Hızlanan ve ucuzlayan seyahat koşulları sayesinde

²² Bütün italik dizilmiş alıntılar Nelli Böhm’ün ve benim Aralık 2011 ve Ocak 2012 tarihlerinde Bursa’da yaptığımız tekil ve toplu mülakatlardan seçilmiştir.

²³ *Mavi kart*, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çifte vatandaşlığa izin vermeyen bir başka devletin vatandaşlığına geçtikten sonra talep edebildikleri bir T.C. kimlik kartıdır. Bu kimlikle diğer T.C. vatandaşları ile benzer haklara sahip olurlar ve örneğin Türkiye’de ikamet ve çalışma izinlerinden muaf kalırlar. Mavi Kartın genel bir analizi için bkz. Pusch ve Splitt (2013b, s. 129-166) ve Artz 2013.

geldikleri ülkeye gidiş geliş, göçmenler açısından olağanüstü kolaylaşıyor. Ayrıca küreselleşen ekonomi sayesinde anavatandan birçok ürüne artık bütün dünyada ulaşmak mümkün. Bütün bu sorunlar tüm göçmenler olduğu gibi Bursa'daki Alman vatandaşları için de önem taşımaktadır.

Peki, Bursa'daki Alman vatandaşlarının yaşantısını bugün hangi faktörler belirliyor? Almanya'dan Bursa'ya göç akışı açısından en önemli faktör, kentte bir Alman okulu bulunmayışıdır. Yaptığım görüşmelerde birçok kişi hep aynı konudan söz etti: Kentte uluslararası ya da Alman bir eğitim kurumu olmadığı için, Bursa'ya sadece çocuksuz ya da çocukları okul çağına gelmemiş göçmenler gelebilmektedir. Çocuklu aileler, İstanbul veya İzmir gibi Alman okuluna sahip kentleri tercih ediyor. Evlenerek gelen göçmenler de okul sorunundan mustarıptir: *"Ne yazık ki burada Alman ya da uluslararası bir eğitim kurumu yok. Ailemi İstanbul'da bırakıp Bursa ve İstanbul arasında sürekli mekik dokumayı düşünemiyorum. Bunu, Barbara gibi²⁴ en fazla iki veya üç yıl yapabilirsiniz ama bütün eğitim süresi boyunca, hayır. Olmaz. Sorunu nasıl çözeceğimizi ben de bilmiyorum. Neyse ki çocuklar daha küçük. Belki onlar büyüyene kadar bir değişiklik olur."*

Bosch firması Bursa'yı okul çağında çocuğu olan personel için de cazip hale getirebilmek üzere, bir Türk özel okulunda Alman bir öğretmen istihdam ettirmekte ve maaşını ödemektedir. Öğretmen 1. sınıftan 8. sınıfa kadar isteyen çocuklara Almanca anadil eğitimi vermekte ve böylece onları Almanya'ya geri dönüğe veya başka bir Alman eğitim kurumuna geçişe hazırlamaktadır. Şu anda bu okulda Almanya'dan altı çocuk Almanca dilinde eğitim görmektedir. Eğer yer müsait olursa başka Almanya kökenli göçmenlerin çocukları da okula kabul edilecektir. Ancak karma evliliklerden doğan çocuklar ile Türkiye kökenli "Almanca" çocukları bu imkândan yararlanamıyor. Gerçi görüştüğümüz tüm kişiler bu eğitim imkânından övgüyle söz etti ama bu bütün Bosch çalışanları için bir alternatif oluşturmamaktadır, zira herkes şehirde kalacağı üç yıl boyunca çocuğunu bilmedikleri (Türk) eğitim sistemine sokmak istemiyor.

²⁴ İsim yazar tarafından değiştirildi.

Kimi göçmenler Bursa'yı şehirde Alman okulu olmadığı için hiç tercih etmezken, başkaları buna aldırıyor; yabancı bir ülkede görev yapmak büyük bir kariyer adımı oluşturduğundan okul durumunu engel kabul etmiyorlar. Özellikle daha büyük çocukları olan Bosch çalışanları ailelerini Bursa'ya getirmiyor ve İstanbul ile Bursa arasında gidip geliyorlar. İki kent arasındaki mesafe, hızlı feribot bağlantısı sayesinde bir buçuk saate indiği için eşler ve çocuk(lar) İstanbul'da oturuyor; erkekler ise Bursa'da çalışıyor ve hafta sonu (ve kısmen de hafta içi) evlerine gidiyorlar. Bursa'daki eğitim koşulları yüzünden ailesini İstanbul'a yerleştiren Alman bir Bosch çalışanı kararını şöyle açıklıyor: *"Bursa'da uluslararası veya Alman bir eğitim kurumu olmayışı bizim için şahsen biraz sıkıntı yarattı. ... Asıl sorun buydu ... gerçi Almanca ek ders koyan bir Türk özel okulu var ve orada her şey gayet güzel ama bizim ailede Türkçe bilen hiç kimse yok. Zaten çocukları alıştıkları her şeyden mahrum ettik, çevrelerinden, arkadaşlarından koparttık. ... Bu bizim için, özellikle büyük kızımız için çok zor olurdu. Orada pek mutlu olmazdık diye düşünüyorum. ... Onun için bu çözüm yoluna gittik. Bu da mükemmel sayılmaz ama öteki yoldan iyidir."*

Bursa'daki Alman toplumunun sosyal ve kültürel imkânları da sınırlı. Bu açılarından çok zengin olanaklar sunan İstanbul ile karşılaştırılmaz. 1970'lerin sonunda kurulan *Türk Alman Kültür Derneği*'nin bugün 60 kadar üyesi bulunuyor. Dernek yöneticisinin ve diğer bazı dernek üyelerinin bize üzülenek belirttikleri gibi dernek eski canlılığını muhafaza edememiş. Yeni üye kaydı ile derneğe tekrar canlılık kazandırmak ve faaliyetleri bugünün ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde yenilenmek isteniyor.²⁵ Yukarıda zikrettiğimiz *Bursa International Women Association (BIWA)* ise 2008 yılına kurulmuş ve 70 civarındaki üyesine bilgi alışverişi, sosyal ilişki platformu ve (özellikle çocukları da kapsayan) farklı faaliyetler sunuyor. BIWA, kısa veya uzun vadeli olarak Bursa'da yaşayan (yabancı) kadınlar tarafından, kendi çevreleri için kurulmuş bir platform. Bundan öte, toplumsal projelere girişi-

²⁵ Dernek Almanca dil kursları vb. aktivitelerle yerli nüfusa da ulaşmaya çalışıyor. Alman ve Türk kültürleri arasında aracılık yapmak istiyor. Örneğin danışmanlık hizmetleriyle bu hedefe yönelik çalışmalar yapıyor. Dernek hakkında daha kapsamlı bilgi derneğin web sitesinden edinilebilir. Bkz. bu makaledeki 16 nolu dipnot.

yor ve kadın hareketiyle de bağlantı kuruyor.²⁶ Ayrıca Bosch firması yabancı çalışanları için değişik boş zaman aktiviteleri ve kültür programları organize etmekte ve çeşitli mülakatlardan da anladığımız gibi Alman personel ve aileleri bunlardan seve seve faydalanmaktadır. Ayrıca Bursa'daki Almanya Federal Cumhuriyeti Fahrî Konsolosluğu da pasaport uzatmak gibi farklı resmi formaliteler için Alman vatandaşlarının önemli bir başvuru merciidir.

Bunlara ek olarak Bursa'daki *Fransız Kilisesi Kültür Evi*'nde yaklaşık ayda bir kez Almanca ayin yapılmakta, cemaat duanın ardından bir arada oturup sohbetle devam etmektedir. İstanbul'daki Alman Katolik St. Paul Cemaati papazı bu amaçla ayda bir kez Bursa'ya gitmektedir. Ancak kiliseye düzenli olarak giden bir hanımın verdiği bilgiye göre Bursa'daki ayine çok az sayıda insan katılmaktadır.

Görüşüğüm çoğu kişi Bursa'daki Almanca konuşan topluluğa yönelik faaliyetler oldukça kısıtlı olmasına karşın, Bursa'da gayet mutlu hissettiklerini ifade etti. Almanya'dan görevli olarak gelenlerin çoğu yalnız öncesine kıyasla daha yüksek ücret almaktan ve dolayısıyla hayat standartlarını yükseltmekten değil, Bursa'nın giderek Avrupaîleşmesinden de ziyadesiyle hoşnuttur: "*Avrupalı yaşam tarzı açısından baktığımızda son on yıl gibi bir sürede [Bursa'da] pek çok şeyin olumlu anlamda değiştiğini söylemek mümkün. [...] on, on iki yıl önce Bursa'da bulunmuş kişilerle tanıştık ve onlardan, eskiden şehirde pek çok şeyin bulunmadığını öğrendik. Yani o zamanlar, açıkça söylemek gerekirse, sadece Türk dükkanları ve ürünleri varmış. Ama son yıllarda Metro, Media Markt, Bauhaus gibi şirketler de Bursa'ya geldi. Yeni, güzel ve modern alışveriş merkezleri açıldı, metro ağı genişletildi vb. Yani şimdi söylemek gerekir ki, Avrupalılaşıma yolunda kuvvetli bir gelişme var. Bu, şehri elbette yabancılar için de daha cazip hale getiriyor.*" Almanya'dan kesin dönüş yapan bir hanım da bambaşka bir arka plandan gelmesine rağmen Bursa'daki yaşam standardıyla ilgili sorumuza çok benzer bir cevap verdi: "*Almanya da artık eskisi gibi değil. Yani, benim buradaki durumum oradaki arkadaşlara nazaran ya aynı, ya da daha iyi sayılabilir. Benimle birlikte üniversite okuyup Almanya'da çalışan arkadaşlarıma bakıyorum*

²⁶ Homepage için bu yazıdaki 18 nolu dipnota bkz.

da, yaşam kalitemiz hemen hemen aynı. Erkek de, kadın da çalışmca aynı standartlara kavuşuyorsun, aynı düzeye geliyorsun bence. Hatta bence burada yaşamının avantajları bile var: Asıl avantaj bende, diyorum arkadaşlarıma her fırsatta, bir kere hava çok iyi, yılda en az on ay güneş var, yemekler şahane, sonra canım istediğinde plaja uzanabiliyorum, canım istediğinde kayak yapmaya dağa çıkabiliyorum.” Konuştuğumuz tüm kişiler, Bursa ve çevresinin insanlara boş zamanlarında sunduğu zengin imkânları çok olumlu bulmakta ve övmektedir. Göze çarpacak kadar çok kişi Bursa’da yaşamaktan ne kadar mutlu olduğunu dile getirmiştir. İstanbul, yakın olmasına karşın devasa bir metropol olarak fazla büyük, fazla hareketli ve yorucu görüldüğünden, Bursa’ya gerçek bir alternatif sayılmamaktadır.

5.Sonuç

Almanların ve Almanya’dan dönen Türkiye kökenli göçmenlerin Bursa’daki yaşam ve çalışma koşullarını belirleyen birden fazla etken vardır ve bu faktörlerin birçoğu da küresel ve/veya Türkiye’nin geneline ilişkin eğilimlerle ilişkilidir. Bursa’da yükselen ekonomik hayat son yıllarda yabancı, Alman ve Türk-Alman şirketlerini giderek daha fazla kente çekmektedir. Bu şirketler yalnız kentteki yerli nüfusa istihdam sağlamakla kalmamakta, örneğin yüksek eğitimli Türkiye kökenli ve Alman göçmen gruplarını da Bursa’ya çekmektedir. Gelecekte hangi kesimlerin Bursa’ya gelmeyi ve burada yaşamayı tercih edeceği sorusunun yanıtı ise Bursa’nın göstereceği kentsel gelişime bağlıdır.

Kaynakça

Artz, V. (2013). “Bürger in Führungsstrichen”? Die Mavi Kart zwischen Staatsbürgerschaftersatz und neuen Formen der Mitgliedschaft. (Osnabrück, yayınlanmamış master tezi).

Bahar, H.I., Laçiner,S., Bal İ. & Özcan, M. (2009). Older Migrants to the Mediterranean: The Turkish Example. *Population, Space and Place*, 15 (6), 509-522.

Bursa Ticaret ve Sanayi Odası (Haz.) (2007). *Bursa'nın Yabancı Yüzü* içinde (s 31-41). Bursa: BİSO.

Çiğerci-Ulukan, N. (2008). *Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği* (İstanbul, yayınlanmamış doktora tezi).

Danuş, D., Taraghi, C. & Pérouse, J. (2009). Integration in Limbo. İraqi, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in Istanbul", A. İçduygu & K. Kirişçi (Der.). *Land of Diverse Migrations. Challenges of Emigration and Immigration in Turkey* içinde, (s. 443-636). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Dietrich, A. (1998). *Deutschsein in Istanbul. Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956*. Opladen: Leske & Budrich.

Erbaş, S. (1997). EU-Bürger in der Türkei: Stand und Perspektiven. Unter besonderer Berücksichtigung der Situation der deutschen Staatsbürger. Konrad Adenauer Stiftung (der.), XII. *Journalistenseminar. Probleme von Ausländern in Deutschland und in der Türkei und die Rolle der Medien* içinde (s. 72-98). İstanbul: KAST.

Erder, S. & Kaşka, S. (2003). *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*. Cenevre, İOM.

Erzeren, Ö. (2004). *Eisbein in Alanya*. Hamburg, Körber Stiftung.

Eyüboğlu, H. (1994). Türkiye'de Yaşayan Yabancı Eşlerde „Kültür Şoku“. N. Arat (der.). *Türkiye'de Kadın Olmak içinden (147-176)*. İstanbul, Say Yayınları.

Fuhrmann, M. & Motika, R. (der.) (baskıda). *Bursa und die Deutschen in der Geschichte/Tarihte Bursa ve Almanlar*. Bursa, Bursa Kültür A. Ş.

İçduygu, A. (1996). *Transit Migration in Turkey*. Cenevre, İOM.

İçduygu, A. (2003). *Irregular Migration in Turkey*. Cenevre, İOM.

İçduygu, A. (2004). Transborder Crime between Turkey and Greece: Human Smuggling and its Regional Consequences. *Southeast European and Black Sea Studies*, 4(2), 294-314.

İçduygu, A. (2004). *Türkiye'de Kaçak Göç*. İstanbul, İTO.

İçduygu, A. (2006). The Labour Dimensions of Irregular Migration in Turkey. CARIM Research Report 2006/05.

http://cadmus.eui.eu/dspace/bitstream/1814/6266/1/CARIM-RR2006_05.pdf internet sayfa adresinden alındı.

Jankowitsch, B., Klein, Th. & Weick, St. (2000). Die Rückkehr ausländischer Arbeitsmigranten seit Mitte der achtziger Jahre. R. Alba, P. Schmidt & M. Wasmer (der.). *Deutsche und Ausländer: Freunde, Fremde oder Feinde? Empirische Befunde und theoretische Erklärungen* içinde (s. 93-109). Wiesbaden, Westdeutscher Verlag.

Kaiser, B. (2004). German Migrants in Turkey: The 'Other Side' of the Turkish-German Transnational Space. Th. Faist & E. Özveren (der.), *Transnational Social Spaces. Agents, Networks and Institutions* içinde (s. 91-110). Aldershot/Burlington, Ashgate.

Kaiser, B. (2012). 50 Years and Beyond: The “mirror” of Migration – German Citizens in Turkey. *Perceptions. Journal of International Affairs*, 17(2), 113-124.

Kaya, A. & Adaman, F. (2011). The Impact of Turkish-Origin Returnees/Transmigrants on Turkish Society. Ş. Ozil, M. Hoffmann & Y. Dayioğlu (der.), *50 Jahre türkische Arbeitsmigration* içinde (s. 37-57). Göttingen, V&R Unipress.

Kumme, v. M. (der). (2009). *Deutsche Präsenz am Bosporus/Boğaziçi’ndeki Almanya*. İstanbul, Generalkonsulat der Bundesrepublik Deutschland İstanbul.

Özbek, Y. (2010). Almanya’dan Türkiye’ye Ulusaşırı Göç. B. Pusch & T. Wilkoszewski (der.), *Türkiye’ye Uluslararası Göç. Toplumsal Koşullar - Bireysel Yaşamlar* içinde (s. 159-170). İstanbul, Kitapyaynevi.

Özgür, N. (2011). Praxis der Asylverfahren in der Türkei: Flüchtlingsleben in Konya. B. Pusch & U. Tekin (der.). *Türkei und Migration: Migrationsbewegungen im Rahmen der Eingliederung in die Europäische Union* içinde (s. 207-226). Würzburg, Ergon Verlag.

Pusch, B. (2010). İstenden ve İstennemeyen Konuklar: Türkiye’deki Yabancıların İş Hukuku Karşısındaki Durumu. B. Pusch & T. Wilkoszewski (der.). *Türkiye’ye Uluslararası Göç. Toplumsal Koşullar - Bireysel Yaşamlar* içinde (s. 75-88). İstanbul, Kitapyaynevi.

Pusch, B. (2012). Bordering the EU: Istanbul as a Hotspot for Transnational Migration. Th. Straubhaar & S. Pacaci Elitok (der.). *Migration Potentials from/to Turkey* içinde (s. 167-197). Hamburg, HWWI Edition.

Pusch, B. (2013a). Karşı İstikametten Göç: Türkiye’deki Yüksek Vasıflı Alman Kadınlar. *Sosyoloji Dergisi (Özel Sayı: Göç)*, 3(27), 123-149.

Pusch, B. (der.) (2013b). *Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei*. Wiesbaden, VS Springer.

Pusch, B. (baskıda). Günümüzde Bursa’da Almanlar. M. Fuhrmann & R. Motika (der.). *Bursa und die Deutschen in der Geschichte/Tarihte Bursa ve Almanlar* içinde. Bursa, Bursa Kültür A. Ş.

Pusch, B. & Aydın, Y. (2012). Migration of Highly-Qualified Turks from Germany to Turkey: Socio-political Factors and Personal View Points. *International Journal of Business & Globalisation (Special Issue: Exploing Careers of Skilled Immigrants in the Middle East)*, 8 (4), 471-490.

Pusch, B. & Splitt, J. (2013). Binding the Almanca to the “Homeland” - Notes from Turkey. *Perceptions. Journal of International Affairs*, 18/3, 129-166.

Rittersberger-Tılıç, H. (1998). *Vom Gastarbeiter zum Deutsche*. Potsdam, Verlag Berlin-Brandenburg.

Sezer, K. & Dağlar, N. (2009). *Die Identifikation der TASD mit Deutschland - Abwanderungsphänomen der TASD beschreiben und verstehen*. Krefeld/Dortmund, Futureorg Institut.

Sievers, I., Griese, H. & R. Schulte (2010). *Bildungserfolgreiche Transmigranten. Eine Studie über deutsch-türkische Migrationsbiographien*. Frankfurt am Main, Brandes & Apsel.

Südaş, İ. (2005). *Türkiye'ye Yönelik Göçler ve Türkiye'de Yaşayan Yabancılar: Alanya Örneği*. (İzmir, yayınlanmamış master tezi).

Tokgöz, G., Erdoğan, S. & Kaşka, S. (2012). *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin işgücü Piyasasındaki Durumları*. İstanbul, IOM.

Uras, G. (2011, 11 Nisan). Bursa'da 45 ülkeden gelen 310 yabancı şirket var. *Milliyet*.

Web sayfalar:

<http://www.biwabursa.org>, en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edildi,

<http://www.bou.edu.tr/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

<http://www.btu.edu.tr/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

<http://www.bursaalmankultur.org/>, .site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

<http://www.facebook.com/pages/BIWA-Bursa-International-Womens-Association/208710632534667>, en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edildi).

http://www.istanbul.diplo.de/Vertretung/istanbul/de/02/Vertretungen_in_der_Tuerkei/HKBursa_s.html, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

<http://www.migazin.de/2012/01/10/von-der-turkei-nach-deutschland-und-umgekehrt/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir).

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25145708/>.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>.

<http://www.uludag.edu.tr/>, site en son 04. 04. 2012 tarihinde ziyaret edilmiştir.

<http://www.yenisakarya.com/9198-2-bin-115-ile-iraklilar-ilk-sirada-haberi.html>.

Barbara Pusch: Barbara Pusch Viyana Üniversitesi'nde sosyoloji, Türkoloji, etnoloji ve felsefe okudu. 1996 yılında doktora ve 2003'de doçentlik unvanını aldı. Yirmi yıldır aşkın bir süredir İstanbul'da yaşayan Pusch doktora sonrası çalışmalarında Türkiye'de kadın ve İslam'la ilgili birçok projede yer aldı. 2005'ten itibaren göç çalışmalarına yöneldi. Bu bağlamda Türkiye'yi bir göç ülkesi olarak ele alıp özellikle yüksek vasıflı göçmenlerin iş piyasasına entegrasyonu; Türkiye'deki Alman vatandaşlarıyla, Almanya'dan Türkiye'ye geriye göç ve uluslararası Türk-Alman alanla ilgilenmektedir. Pusch, Orient-Institut İstanbul'da uzun seneler direktör asistanı ve 2009-2014 yılları arasında araştırmacı olarak çalıştı. Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, Bahçeşehir Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri ve Viyana Üniversitesinde günümüz Türkiye'si ile ilgili birçok ders verdi. Kasım 2014'ten itibaren Meracator-IPC Fellow olarak çifte vatandaşlık ve çoklu aidiyet şekilleri ile ilgili bir projede Sabacı Üniversitesi'nde görev yapacak.